افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مبـــاد بدین بوم و بر زنده یک تن مــباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com afgazad@gmail.com

تاريخي	Historical

ليکوال: سيد محمد فضل الله بخاري
ژباړن: زاهد خليلي
۱۵ نومبر ۲۰۱۴

لومړی نړيواله جګړه

(د انساني تاريخ د لومړی وحشي جګړې له عبرته ډک تاريخ)

۸

صنعتي انقلاب او د نوي والي سره د ځينو خلکو مخالفت

د نولسمي پيړی په پيل کي د نړی په زياتو قومونو کي د صنعتي انقلاب اغېزې ليدل کيدې، په دې وخت د اروپا زيات مفکرين او پوهان د پخواني سياسي، اقتصادي، ټولنيز، جغرافيايي، قومي او فوځي نظام پر ځای د نوي نظام سره اشنا شوي وه؛ خو اوس هم داسي کسان موجود ول، چي نه يي غوښتل خپل پخواني روايات او نظامونه پريږدي، هغوی شاهي نظام غوښته او په همغه نظام کي د پرمختګ او نوي والي غوښتونکي ول، هغوی د نوي پارلماني نظام سره مخالفت ښوده.

بلخوا د نوي والي غوښتونکو ډله د اروپا په سترو ادارو باندې واکمنه شوي وه، تر دې چي د انګلستان او فرانسي سياسي مشران هم د شاهي او پارلماني نظام په اړه غږيدل او د دواړو ادارو واکونه يي سره ويشلي وه، په دې ډول نه بشپړ شاهي نظام موجود وه او نه هم بشپړ جمهوري پارلماني نظام، د اروپا په زياتو هيوادونو کي فساد رامنځته شوی وه او وسله وال کوښښونه پيل شوي وه.

د کارل مارکس نظريي زيات ملاتړ ترلاسه کړی وه، مارکسيستانو خپلي اتحاديي جوړي کړې وه او په دې ډول يي کوښښونه کول، د واک د ترلاسه کولو لپاره يي د زيات جديت څخه کار اخيسته، هره فابريکه، کمپنی، مارکيټ، ځمکه او هر څه د حکومت ملکيت شمېرل کيدل، انسان ته د انسان په نظر نه کتل کيدل، بلکي د يوه ماشين په سترګه ورته کتل کيدل، چي د نه د ملکيت خاونده وه او نه هم د شخصي ژوند، بس دوه وخته ډوډی او د ځان پټولو لپاره يي د کاليو حق درلوده.

د نوي پارلماني نظام غوښتونکي په دې ډاريدل، چي کوم بل نظام يي مخي ته ونه دريږي او غوښتل يي، چي بايد خپل هيوادونه يي ددې نظام نه ښه ګټه پورته کړي او نور هيوادونه بايد ددې هيوادونو د نظام تقليد وکړي، بلخوا د شاهي نظام غوښتونکي خلک په دې لګيا وه، چي دغه نظام په څه ډول ښه کړي او کوښښ يي کاوه، چي نور هيوادونه هم همدغه نظام په خپلو هيوادونو کي پلی کړي.

په دې جګړه کې د اروپا ځو هیوادونه او قومونه شریک وه، هر هیواد د بل هم نظره هیواد نه ملاتړ کاوه، حالات تر دې اندازې خراب شوي وه، چې د پخوانی نظام پر ضد ډېر پاڅونونه شوي وه، د ځینو پاچاهانو سیاسي وژنې هم رامنځته شوې وې او ځینې نور یې تبعید کړي وه.
په دې حالاتو کې یو خوا په انګلستان او فرانسه کې جمهوري نظامونه واکمن وه او صنعتي پرمختګ پر مخ روان وه، بلخوا په جرمني کې پخوانی شاهي نظام واکمن وه؛ خو ددې نظام په درلودلو سره یې هم په کسب، صنعت او اقتصاد کې ښه پرمختګ کړی وه، چې دا کار د انګلستان او فرانسې لپاره یو ډول چلینج وه او کیدای شوای، چې جرمني د نړۍ مشرې په لاس کې اخیستې وای.
دې حالاتو ټول جمهوري نظامونه په ویره کې اچولي ول او د هرې ممکنې لارې نه یې غوښتل، چې د جرمني د پرمختګ مخه ونیسي، هغوی غوښتل، چې په جرمني کې پخوانی شاهي نظام له منځه یوسي.

د نویو سیمو د نیولو پر سر رقابت

د اتلسمې پیړۍ په پای کې اروپایي هیوادونو د مختلفو بهانو په رامنځته کولو سره د اسیا او افریقا په هیوادونو باندې یرغلونه پیل کړ، د هغه هیوادونو حکومتونه یې د سوداګرۍ په واسطه ډېر اغېزمن کړي وه، د امریکا او استرالیا په براعظم یې هم ولکه درلوده، د نولسمې پیړۍ په پیل اروپایي هیوادونو ښې ډېرې مستعمرې درلودې.
اروپایي هیوادونه د خپلو کوچنیو هیوادونو څخه بهر وتل او د بهرنی نړۍ د نیولو په هڅه کې ول، هلته یې خپل خلک ځای پر ځای کول او د اوسیدو په صورت کې یې د هغه ځای ټوله اقتصادي ګټه لاسته راوړه، هغوی د ګټې د لاسته راوړلو لپاره د سلطنت او کنترول غوښتونکي ول، د نولسمې پیړۍ په پای کې تقریبا ټولو اروپایي هیوادونو د اروپا څخه بهر مستعمرې درلودې.
دا د اروپایي قومونو د عروج پیړۍ وه، داسې قوم چې په اروپا کې بیخي بې اغېزې او بې ارزښته وه، اسیایي او افریقایي هیوادونه یې د خپل تسلط لاندې راوستل، انګلستان، فرانسې، جرمني، پرتګال، بلیجیم او نورو هیوادونه استعمار کړي وه، انګلستان، فرانسه، جرمني او پرتګال داسې هیوادونه ول، چې په یوه وخت کې یې ځو هیوادونه نیولي و.
دا د پراختیا غوښتنې فکر په چټکۍ سره زیاتیده، ځرنګه چې هر اروپایي هیواد غوښتل، مستعمرې ولري؛ نو دوی په خپلو کې ښې اړیکې نه درلودې، د اروپا دننه چې اړیکې هر ځنګه وې؛ خو د اروپا بهر یې د خپلو ګټو لپاره جګړې ته هم وردانګل، فرانسې د انګلستان نه سر ټکاوه او د انګلستان د ځواک د پای ته رسیدو هیله یې درلوه، انګلستان د فرانسې د مستعمرو د محدودولو کوښښ کاوه.
د جرمني لومړی وزیر بسمارک د پراختیا غوښتنې هیله نه درلود؛ خو قیصر دویم ویلیم یې خوبونه لیدل او ددې خوب د پوره کولو لپاره هر ډول قربانی ته چمتو وه، بسمارک یې په ۱۸۹۰ ز کال کې له دندې ګوښه کړ او ویلیم د خپلو خوبونو په بشپړولو پیل وکړ.
په دې کار سره جرمني په هغو هیوادو سخت په قهر شو، چې د جرمني قوم د غوښتنو په لار کې یې خنډ رامنځته کاوه، جرمني قوم شاوخوا ډېر دښمنان درلودل، چانسلر وویل، چې هر هیواد به ښاري او هیچا ته به زیان نه رسیږي.
په دې وخت کې اروپایي هیوادونو د مستعمرو د زیاتولو خوبونه لیدل، چې کمزوري هیوادونه به یې لاندې کول، ځواکمن هیوادونه یې دې ته نه پرېښودل، چې د هغوی پر ضد څه ووایي؛ ځکه اروپایانو غوښتل، چې په هر کمزوري هیواد باندې سلطه ولري، هر هیواد د بل هیواد نه شکایت کاوه، په نویو ځمکو سره د استعماري هیوادونو اقتصاد ته زیاته ګټه رسیده.

دویمه برخه

د جګړې احوال

د ۱۹۱۴ ز کال د جګړې حالات

۱۹۱۴ ز کال د نړۍ په تاريخ کې د تباهی او ورانی د پیل کال دی، د اروپا قومونه چې په دغه وخت کې د نورو قومونو څخه پرمختللي وه، په نويو او ويجاړوونکو وسلو باندې سمبال وه، د وينې تويولو لپاره يو پیل په کار وه، چې دغه پیل د ۱۹۱۴ ز کال د جون په ۲۸ رامنځته شو، په دې وخت کې د استریا-هنګري د سلطنت وليعهد ارک ډيوک فرينز فرديناند او ميرمن يې صوفيه د سراجيو په سيمه کې د سربيايي قوم پرستو لخوا ووژل شول، قاتل شخص د يوې تروريستې ډلې سره اړيکه درلوده، چې ددغې ډلې نوم بليک هنډ (Black Hand) وه.

د سربيا او استریا-هنګري اړيکې د پخوا څخه خرابې وې، سربيا د روسيې په اشاره د استریا-هنګري په داخلي چارو کې لاس وهنه کوله، همدې روسانو د سربيا د تروريستې ډلې په واسطه د استریا-هنګري وليعهد او ميرمن يې ووژل، په همدې وخت کې استریا-هنګري د سربيا په ځينو سيمو باندې ولکه هم درلوده، چې ددې پېښې په پايله کې لومړۍ نړيواله جګړه پیل شوه.

د اتحادي سياست په پايله کې اروپا په دوه ډلو ويشل شوې وه، يو خوا د انګلستان، روسيې او فرانسې په شان ځواکمن هيوادونه او بلخوا جرمني، استریا-هنګري او ترکيې قرار درلود، ددې سترو دولتونو په منځ کې کوچني هيوادونه هم د جګړې څخه په امان نه شو پاتې کيدای، د ځينو هيوادونو جغرافيايي موقعيت داسې وه، چې په جګړه کې داخل شول؛ خو ځيني داسې هيوادونه ول، چې د ګټو په خاطر يې جګړه پیل کړه.

د سربيا او روسيې تر منځ دفاعي تړون موجود وه، چې ددې تړون له مخې د جګړې پر وخت به روسيه د سربيا ملاتړ کوي، بلخوا استریا-هنګري او جرمني د درې ګوني تړون غړي وه، د درې ګوني تړون له مخې د يوه هيواد سره په جګړه کې به بل هيواد مرسته کوي، انګلستان هم د بيلجيم سره يو پخوانی تړون درلود، چې بيلجيم بې طرفي غوره کړې او انګلستان يې د هر ډول مرستې ژمنه کړې وه، يو تړون د انګلستان، روسيې او فرانسې تر منځ هم موجود وه، چې د جګړې پر وخت به د يو بل سره مرسته کوي.

د انګلستان او فرانسې مشرانو د جګړې لپاره يو پلان جوړ کړی وه، ددې پلان مطابق بايد داسې حالات رامنځته شي، چې د استریا-هنګري يا هم جرمني فوځونه په کوم هيواد حمله وکړي او انګلستان، روسيې او فرانسې ته ددې چانس په لاس ورشي، چې دوی په جرمني حمله وکړي، جرمني د متحدو هيوادونو ځواکمن دښمن وه؛ خو استریا-هنګري کمزورې وه.

د سربيا او استریا-هنګري دې (د قتل) مسئلې نړيوال رنګ خپل کړ او پلان جوړوونکو دغه دواړه هيوادونه په خپل پلان کې شامل کړل، سربيا د روسيې په ملاتړ د استریا-هنګري وليعهد او ميرمن ووژل، ددې قتل پړه د سربيا په حکومت باندې واچول شوه؛ ځکه هغه تروريستې ډله د سربيا د حکومت د ملاتړ څخه برخمنه وه.

د استریا-هنګري حکومت د سربيا ددې کار د انګيزې څخه خبر وه، پاچا فرينز جوزف د روسيې، انګلستان او فرانسې د فکر او پلان څخه خبر وه، هغه د سربيا سره د جګړې د پيل څخه دمخه د جګړې په اغېزو باندې فکر کړی وه، هغه پوهيده، چې جرمني به د استریا-هنګري څخه ملاتړ کوي.

د ۱۹۱۴ ز کال د جولايي په ۵ د فرينز جوزف سفير د قيصر دويم ويليم سره کتنه وکړه، دويم ويليم استریا د خپل ملاتړ نه خبره کړه او د روسيې د حملې په مقابل کې يې په جګړه کې د شريکيدو ملاتړ ور ښکاره کړ، د جولايي په

۷ د استریا-هنګري د وزیرانو مجلس د سربیا څخه وغوښتل، باید د استریا افسرانو ته اجازه ورکړل شي، چي ددی قتل په اړه څیړني وکړي او په ثابتولو سره باید قاتلینو ته سزا ورکړل شي.
په ۱۵ جولایي کي د فرانسي ولسمشر او لومړی وزیر په روسیه کي ول، د جولایي په ۲۳ د استریا حکومت سربیا ته التیماتم ورکړ او ۴۸ ساعت وخت یې ورکړ، چي باید د استریا ټولي غوښتني ومني، کنه جګړې ته دې چمتو شي، سربیا د روسیي په ملاتړ خپل کوچني فوځ ته حرکت ورکړ، التیماتم د جولایي په ۲۵ پای ته ورسیده.
په دې ځای کي به د جرمني او متحدینو د جګړې پلانونه تر مطالعي لاندې ونیسو، تر څو وروسته د جګړې په حالاتو باندې په ښه ډول پوه شو.

د جګړې پلانونه

کله، چي حالات خراب شول، نو جګړې ته لیوال هیوادونو د یو بل خلاف د جګړې لپاره پلانونه جوړ کړل، په پلانونو کي تر ټولو مهم هغه یې د شیلفن پلان وه، **ایلفر ډوان شیلفن** د جرمني پخوانی فوځي مشر وه، چي په ۱۹۰۵ ز کال کي تقاعد شوی وه، شیلفن د داسي طبیعت خاوند وه، چي غوښتل یې خپل دښمن باید نیست او نابود کړي، دده پلان د لومړۍ نړیوالي جګړې تر ټولو بریالی پلان وه او په لومړي سر د جرمني د بریا لامل هم همدا پلان وه.

د شیلفن پلان

جنرال شیلفن په دې نظر وه، چي فرانسه به د خپلو سیمو د ترلاسه کولو لپاره حتماً په جرمني باندې حمله کوي او فرانسه به ددې کار لپاره د الزاس او لورن په سرحدونو کي خپل فوځ هم ځای پر ځای کوي، په دې حالت کي به جرمني د بیلجیم له لارې د فرانسي دفاعي حالت کمزوری کوي او په کمزورو برخو مزریز او ډونکرنک باندې به حمله کوي او د پاریس د نیولو کوښښ به کوي.
ددې موخي لپاره یې فوځ په ښه ډول ترتیب کړی وه، د راسته خوا فوځ د قوي کولو لپاره یې ډېر کوښښ کړی وه، هلته یې لومړی او دویم فوځ ځای پر ځای کړی وه، دغه فوځ به د بیلجیم او نیدرلینډ له لارې په فرانسه حمله کوي، د الزاس او لورن نه د دفاع لپاره یې پنځم او شپږم فوځ چمتو کړی وه، ددې فوځ موخه دا وه، چي فرانسوي فوځ د ځان سره بوخت وساتي، تر څو لومړي او دویم فوځ ته ددې موقع په لاس ورشي، چي د دښمن د فوځ د مرستي لاره بنده کړي.
په دې وخت کي به پنځم او شپږم فوځ چټکي حملي کوي او مخکي به ځي، ددې فوځ(شاته) ملاتړی فوځ یې د هغوی د مرستي لپاره چمتو کړی وه، په دې ډول ددې پلان مطابق به د فرانسي ټول فوځ محاصره شي.
په دې پلان کي د جرمني ټوله توجه د فرانسي خواته وه، د روسیي څخه د دفاع لپاره یې چندان ځواکمن فوځ نه وه ټاکلی او ددې کار وجه دا وه، چي هغه وخت روسیه په اقتصادي او فوځي لحاظ دومره قوي نه وه.
دا پلان په ۱۹۰۵ ز کال کي جوړ شوی وه، په همدې کال جنرال شیلفن تقاعد اخیستی وه، پر ځای یې جنرال هیلموت وان مولتیک ټاکل شوی وه، په لومړیو کي مولتیک هم دا پلان خوښ کړی وه؛ خو وروسته د نړیوالو حالاتو په بدلیدو سره په دې پلان کي د تغیر اړتیا ولیدل شوه؛ ځکه یو خوا په ۱۹۰۵ ز کال کي روسیي د جاپان نه ماته خوړلي وه او په خپلو فوځي اصلاحاتو کي مصروفه وه، دویم دا چي د جرمني د سرحد سره نږدې د ډېرو د سکرو کانونه او د راهین لینډ صنعتي ښارګوټی موجود وه، چي دښمن ته ددې پرېښودل، یو احمقانه کار ګڼل کیده.

شیلفن په ۱۹۱۲ ز کال کې په دې پلان کې د تغیر خبره وکړه او ويې ويل، چې په ختیزه جبهه کې د بیلفورټ د سمندر د سرحد پورې باید فوځ ځای پر ځای کړای شي او په یوه وخت کې يې د ختیزې او لویدیزې جبهې د ښي او کینې برخې د فوځ په ځواکمنولو باندې ټینګار کاوه، مولټکي د شیلفن په پلان کې ځینې تغیرات راوستل.
د شیلفن د پلان اصلي کار دا وه، چې ښې بازو دې قوي کړای شي؛ خو د جګړې په دوران کې مولټکي د کیڼ بازو د قوي کولو کوښښ کاوه، تر څو جرمني په یوه وخت کې په دوه جبهو کې بریا ترلاسه کړي.

۱۷ شمېره پلان

بلخوا فرانسي او نورو متحدینو هم پلانونه جوړ کړي ول؛ خو د دوی په پلانونو کې هغه پخوالی او بشپړوالی نه وه، کوم چې د شیلفن په پلان کې موجود وه، په ۱۹۱۱ ز کال کې د فرانسي او انګلستان تر منځ نږدې اړیکي موجودې وې او دا پریکړه شوې وه، چې خپل فوځونه به د جرمني د مقابلې لپاره د فرانسي ښي اړخ ته لیږي، تر څو هلته جګړه وکړي، د ۷۱-۱۸۷۰ ز کال په جګړه کې فرانسي خپلې سیمې له لاسه ورکړې وې، چې د هغه د لاسته راوړلو لپاره يې زیات کوښښ کاوه، هغوی ډیر په جذبه کې وه او فوځي مشرانو يې هم د جذبو په اساس پلانونه جوړول.
په ۱۹۱۱ ز کال کې ۱۶ شمېره پلان د الزاس او لورن د نیولو لپاره جوړ شوی وه، جنرال اګسټین ایډیورډ ۱۶ شمېره پلان د فرانسي لپاره زیان رسوونکی باله، هغه په دې عقیده وه، چې جرمني به د الزاس او لورن پر ځای د بیلجیم له لارې په فرانسه باندې حمله کوي، هغه وړاندیز کړی وه، چې د بیلجیم له لارې د جرمني د حملې نه د ځان ساتلو لپاره په کار ده، چې د بیلجیم په سرحد باندې فوځ واچول شي او د حملې پر وخت جرمنیانو ته ماته ورکړي.
ددې پلان د پلي کولو لپاره فرانسي خپل ټول فوځ بیا منظم کړ، بلخوا ددې پلان د پلي کولو لپاره فرانسي باید د بیلجیم بې پریتوب د پښو لاندې کړی وای، جنرال ګسټین دغه پلان رد کړ او جنرال جوزف جوفر يې د فوځ د ستر جنرال په توګه وټاکه، چې وروسته مارشال شو.
جنرال جوزف یو نا بشپړه او غیر واضحه پلان وړاندې کړ، په دې پلان کې هغه سیمې په نښه شوې وې، چې د دښمن لخوا پرې د حملې امکان وه، دې پلان ته يې د ۱۷ شمېرې نوم ورکړ، ددې پلان مطابق جرمنیان به د الزاس او لورن لخوا په فرانسي باندې حمله کوي، په دې پلان کې د جرمني لخوا د بیلجیم له لارې حمله کول هم په نظر کې نیول شوي وه.
ددې پلان مطابق د فرانسي لومړی، دویم، دریم او پنځم فوځ به د ښي څخه کیڼ خوا ته د الزاس او لورن په سیمه کې د جرمني د حملې لپاره چمتو وي، د څلورم فوځ به په کینه خوا کې د جرمني سره مقابله کوي او د پنځم فوځ ځای به نیسي، پنځم فوځ به د بیلجیم له لارې د راننوتي جرمني سره جګړه کوي او د کیڼ لوري به د جرمني فوځ د پرمختګ مخه نیسي، څلورم فوځ ته لارښوونه شوې وه، د دریم فوځ ښي خوا ته د الزاس او لورن په سیمه کې دې د جرمني فوځ سره جګړه وکړي.
په دې پلان کې انګلیسي فوځ ته کوم ځای نه وه ورکړل شوی؛ خو د فرانسوي پنځم فوځ کیڼ طرف ته په سرحد کې یو ځای پرېښودل شوی وه، چې هلته انګلیسي فوځ د جرمنیانو مقابله وکړي، په دې ډول فرانسوي او انګلیسي ځواکونو غوښتل، چې دواړه فوځونه یو قوي حمله وکړي؛ خو د فوځ شمېر او وخت يې ټاکلی نه وه؛ ځکه نو دا یو ناکام پلان وه، فرانسوي فوځ هغه څه وکړل، د کومو چې په شیلفن پلان کې يې وړاندوینه شوې وه.

ځمکنۍ او بحري حملې

د جولايي په ۲۸ اسټريا-هنګري سربيا ته د جګړې اعلان وکړ، په دا بله ورځ روسيي د خپل پلان له مخې خپلو فوځونو ته په اسټريا باندې د حملې حکم وکړ، په ۳۱ تاريخ جرمني د روسيې څخه د فوځونو د ودرولو غوښتنه وکړه؛ خو روسيې يې غوښتنه رد کړه، چې په ځواب کې يې د ۱۹۱۴ ز کال د اګست په لومړۍ نيټه جرمني د روسيې پر ضد د جګړې اعلان وکړ او د روسيې د ملګري فرانسې نه يې وغوښتل، چې بايد مداخله ونکړي؛خو د فرانسې د بهرنيو چارو وزير دغه غوښتنه رد کړه او خپلو فوځونو ته يې د حرکت حکم وکړ.

په همدې ورځو کې د جرمني او عثماني ترکيې ترمنځ يو پټ تړون لاسليک شوی وه، په تړون کې راغلي وه، چې دواړه به د يوه بل سره فوځي مرسته کوي، ايټاليا چې د درې ګوني اتحاد غړې وه، ځان يې بې طرفه اعلان کړ.

د اګست په ۲ جرمني بيلجيم ته وويل، چې د فرانسوي فوځونو د حملې لپاره چمتو شي، ددې کار لپاره بايد جرمني خپل فوځ بيلجيم ته داخل کړي او بيلجيم ته يې وويل، چې بې طرفي به يې وساتل شي، که د بيلجيم فوځ ورانی وکړ؛ نو دا به حمله وګڼل شي، چې د ۱۲ ساعتو التيماتم يې ورکړی وه.

په ۳ اګست بيلجيم د جرمني غوښتنه رد کړه، په همدې ورځ جرمني د فرانسې پر ضد د جګړې اعلان وکړ، په بله ورځ د جرمني فوځ د بريښنا په شان بيلجيم ته ننوت، د بليجيم پاچا د بې طرفی لاسليکونه تولو خاواو ته ښکاره کړل او د مرستې غوښتنه يې وکړه، په دې سره انګلستان جرمني ته التيماتم ورکړ، چې خپل فوځ بايد بليجيم نه وباسي، د التيماتم وخت نيمه شپه پای ته ورسيد؛ خو د جرمني لخوا انګلستان ته ځواب ورنکړل شو، د اګست په پنځمه انګلستان د جرمني او اسټريا-هنګري پر ضد د جګړې اعلان وکړ، بلخوا مونټي نيګرو هم د اسټريا پر ضد جګړه اعلان کړه.

په همدې ورځ جرمني د بليجيم په کلاګانو باندې حمله وکړه او د ۱۶ اګست پورې يې ټولې کلاګانې ونيولې، په ۶ اګست باندې د اسټريا فوځ د روسيې سره جګړه اعلان کړه او سربيا د جرمني پر ضد د جګړې اعلان وکړ، د اګست په ۹۷ د انګلستان فوځ فرانسې ته ورسيد او د اګست په ۹ مونټي نيګرو د جرمني سره د جګړې اعلان وکړ.

د اګست په ۱۰ اسټريا د روسيې د لاس لاندې سيمې پولينډ باندې حمله وکړه، د اګست په ۱۱ او ۱۲ فرانسې او انګلستان د اسټريا پر ضد د جګړې اعلان وکړ، په دې ډول لومړۍ نړيواله جګړه د ۱۹۱۴ څخه تر ۱۹۱۸ ز کال پورې روانه وه او هر وخت د جګړې وخت وه، په مختلفو جبهو کې جګړې کيدې، چې ځينو جبهو يې ډېر شهرت موندلی دی.

لوېديځه جبهه

جرمني دوو خواته جګړه کوله، په لويديځ کې فرانسوي، انګليسي او بيلجيمي فوځونه او ختيځ ته روسيي ديوهيکل فوځ په ختيځې پروسيا(جرمني) باندې حمله کوله، په لويديځه جبهه کې په جګړو باندې د ښه پوهيدلو لپاره بايد ختيزه، لويديزه او د اسټريا-هنګري جنوبي جبهې جلا جلا مطالعه کړو، تر څو په بشپړ ډول د جګړې په نقشه باندې پوه شو.

سرحدي جګړې

د اګست په ۵ جرمني فوځونو په بيلجيم باندې حمله کړې وه، د بيلجيم لږ فوځ په کلاګانو کې د جرمني د سيلابي فوځ سره په جګړه وه، د جرمني لومړي او دويم فوځ د بيلجيم کلاګانې يوه په بلې پسې نيولې، د بيلجيم پاچا البرټ خپل فوځ

په دوه برخو ویشلی وه، یوه برخه یي د کلاګانو د دفاع لپاره او بله برخه یي د په کلاګانو کي د جرمني لپاره د خنډ اچولو په موخه ګمارلي وه.
په لیج او نیمور کي د بیلجیم فوځ په میرانه جګړه کوله؛ خو د جرمني د لومړي او دویم فوځ سره تخنیکي وسائل او پرمختللي توپونه موجود وه.
اوس د جرمني په مخ کي یوازې د بیلجیم ساتونکی فوځ خنډ وه، جرمني فوځ خپل حرکت کابو نه شو کړای او د بیلجیمي فوځ لخوا د مقابلي سره مخ شو، جرمني فوځ په بشپړ ډول د حرکت کولو نه مخکي حمله پیل کړه؛ څکه نو فوځ یي بریا وروسته ترلاسه کړه، په لیج او نیمور کي دوی ۱۱ ورځي جګړه وکړه، جرمني فوځ د اګست په ۱۶ دغه سیمي ونیولي.
اوس د بیلجیم ګشت کوونکي فوځ مقابله کوله، چي څو ورځي یي د جرمني فوځ ته ستونزه جوړه کړې وه؛ خو د جرمني د بریښنا په شان چټک فوځ په مخکي د بیلجیم کمزوري فوځ ډېره مقابله ونکړه او پای د اګست په ۲۰ جرمني فوځ د فرانسي پولي ته ورسید.

د لورن په سیمه کي جګړه

د فرانسي فوځ د الزاس او لورن په سیمه د ۱۷ شمېرې د پلان مطابق خپل فوځ ځای پر ځای کړی وه، د اګست په ۷ د فرانسي لومړي فوځ په الزاس باندي حمله وکړه او په دا بله ورځ یي په خپله ولکه کي راووست، په دې سره د فرانسي فوځ ډېر خوشحاله شو؛ خو خوشحالي هغه پای ته ورسیده، چي د اګست په ۹ جرمني فوځ په یوه حمله کي د فرانسي ټول فوځ د الزاس نه وویست او خپل لومړني ځای ته یي ورسوه.
دې کوچنی ماتي جنرال جوفر اړ کړ، چي خپل پلان بیا د سره جوړ کړي، جوفر د فرانسي د اووم فوځ مشر اګست لرې او پر ځای یي تقاعد شوی جنرال پاول وټاکه، ددې د مرستي لپاره د الزاس فوځ ته امر وکړ، چي دده د شاته ښي خواته دې ورسره په حرکت کي وي.
د ۱۷ شمېره پلان تفصیل د اګست په ۸ تاریخ باندې برسیره شول، کوم چي جنرال جوفر لخوا جوړ شوی وه، ددې پلان مطابق د فرانسي لومړی او دویم فوځ به د الزاس او لورن په شمال لویدیځ کي جګړه کوي، دغه فوځ ته ساربرګ نیسي او جرمني فوځ ته سټریس برګ سیمي ته په شا تمبوي.
جنرال جوسیاس وان هیرفګن په الزاس او لورن کي د جرمني د شپږم فوځ مشر وه، د اووم فوځ مشر د شهزاده روبرټ په لاس کي وه؛ خو اصلي مشري یي د جنرال کونارډ کرافټ وان ډیلمن سره وه.
د جرمنیانو د پلان له مخي شپږم او اووم فوځ به د فرانسي د فوځ سره جګړه کوي او فرانسوي فوځ به کومور هینګ، ساربرګ او د دوسکس غره ایزي سیمي ته په شا کوي، چي دلته به پرې په یوه ځل حمله کوي، فرانسوي فوځ به محاصره کوي او وژني به یي، هغه څه چي جرمنیانو غوښتل فرانسوي فوځ همغسي وکړل او فرانسوي فوځ ته درونډ ځاني او مالي زیان واوښت.
د ۱۴ اګست نه دیخوا د فرانسي دویم او دریم فوځ قوي جګړه پیل کړه، په څلور ورځینی جګړه، جرمني فوځ چي قوي توپونه ورسره وه، د فرانسویانو لخوا په شا کړل شو، فرانسویان په دې جګړه کي خپل سرحد ته ورسیدل، فرانسوي جنرالان د جرمني د قوي حملي څخه په ویره کي ول؛ خو په دې ډاډه ول، چي کولای شي، جرمني فوځ ته قوي ځواب ورکړي.
د اګست په ۲۰ د جرمني لخوا یوه قوي ځوابي حمله وشوه، فرانسوي فوځ یي په شا کړ او خپل لومړني ځای ته یي ورسوه، فرانسوي فوځ د پنځو نورو ورځو لپاره د جګړې نه لاس واخیست.

جرمني جنرال ډیملسن د فوځ د مشر نه غوښتنه وکړه، چې د شیلفن پلان برعکس دې هغه ته اجازه ورکړل، چې د نیسنې په سیمه کې په فرانسوي فوځ باندې حمله وکړي، تر څو ټول له منځه یوسي، جنرال ډیلمسن د فوځ مشر مولټک ته ویلي ول، چې فرانسوي فوځ ډېر کمزوری شوی او کیدای شي په یوه حمله کې ټول له منځه ولاړ شي او دا د هغوی د له منځه وړلو لپاره یو ښه چانس دی.

د فوځ مشر مولټک د حملې اجازه ورکړه، د جرمني اووم او اتم فوځ د نیسنې په طرف روان شو؛ خو د فرانسي فوځ یې مقابله وکړه، د جرمني فوځ ته ځاني او مالي زیان ورسید، جرمني فوځ خپل فوځ ته امر وکړ، چې د ښي اړخ ځیني فوځ ته کیڼي خوا ته راشي، چې په دې سره یې په شمال کې فوځ کمزوری شو، دا کار یې د شیلفن پلان پر ضد وه او جرمني ونه شو کړای، چې ددې پلان نه په درست ډول ګټه ترلاسه کړي.

جرمني فوځ ډیره لږه ګټه وکړه، د لږ وخت لپاره بریالي وه؛ خو خپله موخه یې ترلاسه نکړه، په الزاس او لورن کې یې ماته وخوړه، د جنرال ډیلمسن په غوښتنه د فوځ مشر جنرال مولټک یوه ستره تاریخي غلطي وکړه، په دې کار سره جرمني ونه توانیده، چې پاریس ونیسي.

د اردینینس جګړه

د جنرال جوفر د پلان مطابق د فرانسي د لومړي او دویم فوځ لخوا په لورن د حملې په دوران کې باید دریم، څلورم او پنځم فوځ د شمال خواته مخکې ولاړ شي، دغه د جنرال فوش پلان وه.

د پنځم فوځ مشر جنرال چارلس په دې پوهیده، چې جرمنی فوځ ډېر او ځواکمن دی، چې په درست ډول یې روزنه هم ترلاسه کړې ده، هغه غوښتل، چې د میوز د سیند ږ شمال او جنوب له لارې بیلجیم ته د داخلیدونکي جرمني فوځ مخه دې ونیول شي.

د اګست په ۱۵ جرمني فوځ د ډینټ په سیمه یوه قوي حمله وکړه، په دې وخت جنرال جوفر د جنرال چارلس خبره ومنله، هغه یې د میوز او سیمبر د سیمو مینځ ته ولیږه، د څلورم فوځ کیڼ اړخ یې متحرک کړ، هلته پنځم فوځ له مخکې څخه موجود وه.

د لورن د سترې خونړۍ جګړې دوه ورځې وروسته د اګست په ۲۲ په ځنګلونو کې دا جګړه رامنځته شوه، د فرانسي فوځ حملې کولې، په دې سره فرانسوي فوځ ته زیات ځاني او مالي زیان هم ورسیده، د جګړې په دریمه ورځ د جرمني فوځ د یوې قوي حملې په پایله فرانسوي په شا وتمبول شو او خپل لومړني ځای ته یې ولیږه.

په دا بله ورځ یې د لورن نوی جوړ شوی فوځ هم له منځه یوړ، په دې سره د جرمني په فوځي قرار ګاه کې د فرانسي په ماته خوشحالي ښکاره شوه، اوس د جرمني فوځي مشرانو داسې احساسوله، چې کولای شي، پاریس ونیسي.

د سیمبر جګړه

د جنرال جوفر په امر د فرانسي پنځم فوځ د میوز او سیمبر په سیمه کې ګشت ګاوه، جنرال چارلس د خپلې اصلي موخه په اړه غلط پوه شوی وه، هغه ته ویل شوي وه، چې په سیمبر او خیتځ کې د میوز په سیمه کې به د جرمني د فوځ سره جګړه کوي؛ خو د اګست د ۲۱ پورې جنرال چارلس د جرمني فوځ ځای نه وه موندلی، هغه هیڅ حرکت ونکړ.

د جرمني دویم فوځ د جنرال کارل وان بولو په مشرۍ د میوز او سیمبر په طرف مخکې روان وه، هلته د جنرال چارلس په مشرۍ فرانسوي فوځ موجود وه، په همدې ورځ جرمني فوځ د سیمبر سیمې ته ورسید، چې د پنځم فرانسوي فوځ سره یې جګړه پیل کړه.

ټوله شپه خونړۍ جګړه روانه وه، په پای کې جرمني فوځ د سيمبر د سيند په جنوب کې خپلې پښې ټينګې کړې، اوس نو جرمني فوځ د جنرال ميکس وان هوسين په مشرۍ د دريم فوځ د راتګ انتظار کاوه، بلخوا د فرانسې د پنځم فوځ جنرالانو په جرمني فوځ باندې د حملې خبرې کولې، چې جنرال چارلس پرې هيڅ تبصره ونکړه.
د اګست په ۲۳ جرمني فوځ د فرانسې پنځم فوځ په شا وتمبوه او زيات ځاني او مالي زيان يې ورواړه، جنرال کارل وان بولو داسې احساس کړه، چې د نورې مرستې د رارسيدو پرته کولای شي، چې فرانسوي فوځ مات کړي، د همدې ورځې په ماښام يې په فرانسوي فوځ باندې حمله وکړه او هغه يې د جنوب خوا څو کيلومتره لرې شا تګ ته اړ کړ.
د بيلجيم فوځ د نيمور سيمه پرېښوده او د فرانسې د پنځم فوځ شاته يې پناه واخيسته، بلخوا کله چې د جرمني فوځ په جنوب کې د ميوز او سيمبر منځنۍ سيمې ته د حملې لپاره ور ورسيدل؛ نو هلته يې د فرانسې پنځم فوځ پيدانکړ.
دې جګړې ته کله نا کله د چارليرويي يا نيمور جګړه هم وايي، په دې جګړه کې هم د جرمني فوځ د نورو جګړو په شان بريا ترلاسه کړه، د فرانسې فوځ په بشپړ ډول ختم نه شو؛ خو زيات مالي او ځاني زيان ورواوښت.
جرمني ونه شو کولای، چې ستره بريا ترلاسه کړي او وجه يې په پلان کې يوه ستره غلطي وه، جرمني خپل دويم او دريم فوځ همداسې پرېښود، جنرال بولو چې د پروسيا د يوې سترې کورنۍ غړی وه، د جرمني د سترو چارواکو لخوا يې ملاتړ کيده.
جنرال بولو د خپلې بريا لپاره دويم او دريم فوځ راوغوښته، په داسې حال کې چې دريم فوځ د هغه د لاس لاندې نه وه، د لومړي او دريم فوځ په موجوديت کې به هغه دويم فوځ د خپلې ساتنې لپاره راغوښته، په دې ډول جرمني فوځ ونه شو کولای، هغه بريا چې د فرانسې د فوځ پر ضد يې غوښته، په بشپړ ډول لاسته راوړي.

د مونز، لاکيټا او ګوئز جګړې

انګليسي فوځ د اګست په ۱۴ د فرانسې سرحد ته رسيدلی وه، هغوی د چمتو والي لپاره ډېر وخت درلود، د جنرال فرينچ په مشرۍ ۷۰۰۰۰ فوځ د لاکيټا سيمې ته رارسيدلی وه، دوی غوښتل، چې د جرمني خاورې ته داخل شي او د هغوی مخه ډب کړي.
بلخوا جرمني جنرال مولټک هم خپل فوځ ته خبر ورکړی وه، چې انګليسي فوځ د ليل په سيمه کې موجود دی.
جنرال جان فرينچ ته ويل شوي وه، چې د فرانسوي فوځ سره بايد ښه مرسته وکړي او خپل پلانونه د فرانسوي فوځ د مشرانو سره شريک کړي، هغه د جنرال جوفر او جنرال چارلس سره وليدل.
د اګست په ۲۲ انګليسي فوځ د مونز په سيمه کې تم شول، د انګليسي او فرانسوي پنځم فوځ تر منځ ډېر واټن موجود وه، د جرمني د لومړي فوځ مشر جنرال کلارک وه او په چټکۍ سره د مونز په خوا روان وه، د اګست په ۲۳ د انګليسي او جرمني فوځونو تر منځ جګړه رامنځته شوه، چې انګليسانو د جرمني فوځ د حملو ځواب په ښه ډول سره ورکاوه.
په ځينو سيمو کې جرمني فوځ انګليسي فوځ په شا وتمبوه، بلخوا کله چې فرانسوي فوځ د انګليسي فوځ دا حالت وليده؛ نو جنرال چارلس خپل فوځ ته د شاته تګ امر وکړ، انګليسي فوځ دا کار خوښ نه کړ، چې په دې سره د انګلستان د جنګ وزير خپل فوځ د مارن سيمې ته وليږه.
پورتنۍ جګړو ته سرحدي جګړې هم وايي، په دې جګړه د فرانسې درې لکه فوځ ووژل شو، د فرانسې فوځ په هر ځای کې شا تګ ته اړ کړای شو؛ خو ددې سره هم فرانسوي جنرال هنري ايم برتي لاټ په خپلې بريا باندې يقين درلود، هغوی دماتې خوړلو نه وروسته د جرمني په پلان باندې پوه شول.

د اګست په ۲۷ مولټک خپل فوځ ته نوې لارښووني وکړې، فوځ يې مخکې تګ ته چمتو کړ، چې فرانسې د پنځم فوځ ور سره مخ شو، چې د جرمني فوځ سره يې سخته جګړه وکړه.
د لاکيټا په سيمه کې انګليسي فوځ د ډير سخت حالت سره مخ شو، په همدې وخت کې د انګليسي فوځ مشرانو د فرانسوي جنرال جوفر نه د مرستې غوښتنه وکړه، ورته يې وويل، چې موږ په ډېر بد حالت کې يو او د بشپړې تباهۍ په لور روان يو، هغوی ته يې وويل، چې د جرمني په فوځ باندې حمله وکړي، تر څو د فوځ مخه يې زموږ نه واوړي او فرانسوي فوځ سره په جګړه شي.
جنرال جوفر همداسې وکړل، د جرمني په لومړي فوځ باندې يې په جنوب کې د حملې امر وکړ، د جنرال چارلس فوځ د مخکې څخه دوه برابره قوي شوی وه او د جرمني فوځ سره يې جګړه کوله.
فرانسوي فوځ ته ويل شوي وه، چې په جګړه کې د انګليسي فوځ سره مرسته وکړي؛ خو انګليسي فوځ يې دا کار ونه مانه، چې فرانسوي فوځ په دې کار سره د انګليسي فوځ نه سخت خفه شول.
وروسته په جګړه کې د فرانسي فوځ لږ څه کاميابي لاسته راوړه؛ خو جنوب خوا ته د پنځم فوځ حمله يې په بشپړ ډول ناکامه شوې وه، شمال کې يې د جرمني د مخکې تګ مخه نيولې وه.
نوربيا